

С богатото си съдържание (поместени са предимно неизвестни или неиздавани досега материали) книгата „Български автори в руския периодичен печат“ представлява ценен принос в изследването на възрожденската ни епоха. С едни или други свои страни тя ще бъде еднакво полезна и на литературните изследователи, и на историците. Излезният първи том засилва основателно нашия интерес и към следващия втори том, още повече, че в него ще бъдат събрани български публикации от много по-бурна и драматична епоха — епохата, свързана с четиническото движение през втората половина на 60-те години на века, с Априлското въстание и с навечерието на самата Освободителна война.

Кирил Топалов

ИЛИЯ КОНЕВ. БЪЛГАРСКОТО
ВЪЗРАЖДАНЕ И ПРОСВЕЩЕНИЕТО
(История, историческо съзнание,
взаимодействия). С., БАН, 1983. 326 с.

Изследването на исторически формиралата се трайна балканска културна общност е един от централните проблеми, стоящи пред нашата наука — литературознание, езикознание, история, фолклористика, етнография... Отделни негови аспекти са разглеждани още при възникването на съответните научни дисциплини. Но не само у нас целенасочено, организирано и на широк фронт разработването на балканистичната научна проблематика започва преди около две десетилетия. Очертава се оправдан стремеж да се надхвърлят рамките на двустранните литературни взаимоотношения и да се постигне комплексно разглеждане на общото и специфичното в балканските литератури като цяло. Очевидни са трудностите пред изграждането на специалисти и в частност на литературоведи, които не само да не сеспираят пред няколкото езикови бариери, а и да познават общокултурните особености и литературите на няколко народа, тяхната научна интерпретация.

Сред неколцината, посветили се на балканистичната проблематика, е Илия Конев. Интересът му е траен и последователен. Несъмнено „Българското възраждане и Просвещението“ е най-представителният и най-амбициозният му труд, който продължава и доразвива предидущи негови идеи и наблюдения, разгръща усиления му в предпочитана област и в отдавна избрана насока. За това свидетелствуват както машабните цели, които Ил. Конев си поставя, така и разгърнатата програма, по която те ще бъдат осъществявани в три тематично обособени книги.

Изхождайки от цялостната културна ситуация на Балканите през XVIII и първата половина на XIX в., Ил. Конев търси сходствата и различията между Българското въз-

раждане и Европейското просвещение. Стремежът му е „да се изнесат в определена система всички нови данни и оценки за... историко-литературни и методологически въпроси...“ (с. 5). В разглежданата част от труда авторът съсредоточава вниманието си върху проявите на историческото съзнание в нашата книжнина. Във втората книга предвижда да се насочи към „педагогическата мисъл и образованието...“, а в третата — към „явленията из областта на българската художествена литература“ и „други общи въпроси, които се отнасят главно до историко-типологическата характеристика на Българското възраждане и същината на разностранните му взаимоотношения с Европейското просвещение“ (с. 6).

Преди да пристъпи към конкретните творби, в които се очертават особеностите на Просвещението, Ил. Конев се спира на някои „основни методологически въпроси“. На първо място, не само в неговия труд, но и по значение за теоретическото осмисляне на нашето културно развитие през Възраждането стои въпросът за забравеното развитие, чрез неговото разглеждане авторът навлиза в интересувания го проблем, представя критично мненията на изследвачите преди него. За Ил. Конев Просвещението не е „преминаващо космополитично движение през отделните нации“, а „множество от приблизително едновременно, различно протичащи движения“ (с. 53) с ясно изразен национален облик, а на Балканите и с редица общи особености. Авторът се въздържа да навлезе в сложния възел от принципи въпроси, неонамерили досега убедителни отговори: Тези особености само Просвещението ли характеризират или всички (главни) литературни и общокултурни формации — Ренесанс, класицизъм, романтизъм... Съществуват ли тези формации у нас, до каква степен и в каква форма; какви са взаимоотношенията между тях; какви са специфично литературните ни особености и пр. Авторът не изяснява отношението си към предположението за прояви на Предренесанс или наченки на Ренесанс у нас в поранен период. Не е отделено място на присметствеността и отрицанието между отделните литературни епохи, в какъвто и вид те да съществуват у нас. Вероятно на някои от тези въпроси ще се търси отговор в следващите две книги, други ще останат неразглеждани. Но и не може да се очаква, че един труд — „Българското възраждане и Просвещението“ — ще реши тези може би най-сложни проблеми от целия развой на българската литература. Вероятно пътят към тяхното изясняване минава първо през редица конкретни изследвания от различни автори и от различни гледни точки, и едва тогава през обобщенията.

За Ил. Конев „новото историческо познание“ е „основна закономерна черта на Европейското просвещение“ (с. 84, заглавие на раздел, който по неясни причини отсъства от съдържанието на книгата). Авторът под-

робио разглежда съчиненията с историческа тематика от времето преди Паисий, проследява насоките и постиженията в тях с оглед на зараждането на просветенските идеи. Вниманието му е насочено към „историческия латинизъм“ (с. 112), един оспорим поне в езиково отношение термин, с който Ил. Конев обединява произведенията на Франц Ксавер де Печевич, Яков Печевич и разглежда като най-представителна творбата на Кръстьо Пейкич „Огледало на истината между Източната и Западната църква“, отпечатана първоначално през 1716 на „хърватски език — босненска редакция“ (с. 114).

Следващия труд, на който се спира Ил. Конев, е „Стематография“ на Христофор Жефарович. Авторът привежда данни от нови изследвания, според които в създаването на труда освен патриарх Арсений IV Йованович участвуват още П. Ненадович и Т. Месмер. Проследени са връзките с предходното съчинение на П. Р. Витезович, разликите в различните издания, присъствието на българските мотиви. „Стематография“, нейните автори и други споменати от Ил. Конев книжовници и книжовни явления довеждат до изясняването на някои особености на илиризма с оглед на българската литература през XVIII в.

Насочен към разкриването на характеристиките за Просветените черти, анализът на Ил. Конев винаги съдържа и момент на търсене и разкриване на приемствените връзки между разглежданите произведения и особено с „История славянобългарска“, на която е отделено централно място в труда. На нея са посветени и може би най-силните страници от монографията. Авторът поддържа хипотезата, че освен до Сремски Карловци, където е имал лични контакти с Павел Ненадович и Захари Орфелин, пътуването на Паисий до „немската земя“ може да е достигнало до Виена (според карта на с. 151). Ил. Конев възприема тази хипотеза от непубликувана статия на сръбския изследвач Лазар Чурич и намира основания преди всичко в текста на „История славянобългарска“. При всички случаи интересните логически съображения се нуждаят от подкрепата на факти и документи, каквито засега не са открити.

През широк спектър от балкански съпоставки Ил. Конев акцентува на „изследователския момент в подхода на Паисий“, езиковите му познания, идеите, заложили в „История славянобългарска“. Авторът достига до извода, че тя и типологически сходните ѝ произведения у другите балкански народи „не са художествени творби дори и в „синкретичния“ смисъл на думата“ (с. 221). Според него в началото на Просветенето на балканските народи се наблюдава „надмощие на историческото познание“, което се възприема от художествената литература и другите изкуства, преди те да са напълно изградени. И от това следва, че „много по-правилно е да разграничим *идейно-историческите от идейно-художествените*“ (с. 223,

курс. И. К.) граници на литературата в рамките на епохата на Просветенето. Интересни са наблюденията на Ил. Конев върху развитието на „съзвучността“ между историята и литературата. Според автора в първите десетилетия на Българското възраждане тя е пълна, като различията започват да се чувствуват при Софроний, но се налагат през 60-те години на XIX в., когато връзката между историческото съзнание и художествената литература преминава на нов етап. До подобни изводи са достигали и други изследвачи, Ил. Конев ги обединява и систематизира, акцентува върху някои моменти, отхвърля други.

За да разгърне своята теза, авторът на „Българското възраждане и Просветенето“ разглежда три литературни произведения като различни форми на взаимодействие с историята — „Разговор угодни народа словинеского“, „Житие и страдания грешного Софрония“ и „Мати Болгария“. В творбата на Андрия Качич-Миошич той вижда „модел без развитие“, непродуктивен път за обединяване на фолклорни, исторически и художествени представи. Житието на Софроний интересува Ил. Конев „предимно с това, че поставя историческата действителност у нас в органична връзка с художествената концепция за страданието“ (с. 248). Тази концепция според автора е „първоосновата на българската художествена литература от епохата на Българското възраждане“ (с. 259). Проследявайки развитието на взаимоотношението между история и литература, Ил. Конев стига до извода, че от Софроний до „Мати Болгария“ „литературата...“ изминава едно значително разстояние в своето идейно-естетическо развитие“ (с. 262).

Тук се налага едно принципно отклонение, което не се отнася само към труда на Ил. Конев, но и към много от научните съчинения, носещи благородната амбиция да разграничават етапите на една еволюция — опасността да се приеме всяка следваща значителна творба като следващ етап по пътя на развитието. Но практиката винаги е по-богата от теоретическите модели, които я описват. Дори и да се приемат без възражения мислите на Ил. Конев за двете произведения, едва ли може да се приеме, че „Житие и страдания...“ е по-ранен етап по пътя към художествен образ, че от него през „Мати Болгария“ се достига до художественост според съвременните ни представи. Без да се подценява значението на диалога на Бозвели, безспорно творбата на Софроний е носител на несъмнени художествени достойнства от по-нов тип и това добре се илюстрира от степената на преводаческия и читателския интерес към двете творби. Причината за преувеличаването на развитието между тях се крие вероятно в прекалено стеснения поглед към „Житие и страдания...“ Съсредоточил интереса си върху историческите моменти, авторът не обръща внимание на други, същ-

ности страни на творбата. И това е правомерно при един целенасочен анализ, но когато се преминава към изводи от по-общ характер, е необходимо да се имат пред вид всички особености на разглежданите творби.

И още нещо. Несъмнено и неоспоримо е значението на балканистичните изследвания. Но и за тях в пълна мяра важи изискването, че за да се разбере спецификата на една система, на един обект, тук — на една литературна общност, тя трябва да се разглежда в рамките на по-общата система. Влуча балканските литератури да се съотнасят към общоевропейското литературно развитие. И това няма да бъде концесия на (западно) европоцентризма. В теоретически план и при „История славянобългарска“ Ил. Конев посочва „сигурните нишки на историко-типологически, идейни и други съставки“, но когато излезе извън територията на историографските съчинения, той се въздържа от конкретни типологически съоставки на разглежданите творби с произведения извън балканския културен ареал, между които няма контактни връзки. Дори и съставките с балкански творби намаляват и се изчерпват със споменаване повече на различия. А сравняването с другите европейски (дори и не европейски) литератури е още по-необходимо при разглеждането на такъв въпрос като „Българското възрождане и Просвещението“...

Характерна особеност за подхода на Ил. Конев е изчерпателното и пълно разглеждане на литературата по въпросите, по които пише, неприкрито изказаното несъгласие с концепциите на други автори, с което винаги можем да се съгласим. Тук може да се потърси едно от достойнствата на „Българското възрождане и Просвещението“ — читателят навлиза в историята на разглежданите проблеми и тяхното развитие. Особено ценно е въвеждането на данни и концепции на чужди автори, чиито съчинения са по-малко известни, а и по-трудно достъпни у нас. Тук е необходим и критицизмът на Ил. Конев, насочен срещу опити за откъсване от българската литература на някои книжовници, работили в чужбина. Без да напуска спокойния научен тон и без да изневерява на обективните факти, Ил. Конев се противопоставя на наречените от него „методологически отклонения“ (с. 67 и сл.), оспорващи българското у Фр. Кс. Пеячевич, Кр. Пейкич, П. Павлович, Хр. Жефарович, Ат. Нескович, Г. Пешаков. Същевременно отделното разглеждане на „методологическите отклонения“ води до някои повторения, тъй като авторът впоследствие се връща към Фр. Кс. Пеячевич, Хр. Жефарович, Ат. Нескович.

При по-прецизно оглеждане на труда би могло да отпаднат както някои повторения, така и неточни твърдения и факти. Едва ли са подходящи всички примери за по-принцип вярното наблюдение, че някои книжов-

ници „понякога се посвещават изцяло на народа, в чиято среда живеят и работят... С. Доброплодни в Сърбия... Н. Пиколо... в Румъния и т. н.“ (с. 63). Доброплодни е учителствувал в гимназията на Сремски Карловци по време на Кримската война (1853—1856), но дейността и творчеството му в огромната си част са насочени към българския народ. Н. С. Пиколо в много по-голяма степен е обвързан с гръцката литература и обществен живот, пише оригиналните си художествени творби на гръцки, превежда на гръцки и от гръцки на френски. Досадно недоразумение е да се приписва „Славянобългарское детоводство“ на Н. Рилски, а „История на великий Александра Македонца“ на К. Фотинов (с. 195). Ръкописните български александрии са няколко, но отпечатаната през Възраждането под същото заглавие (1844, II изд. 1851) е дело на Христо П. Василев Протопопович. А, както е добре известно, „Славянобългарское детоводство“ (6 книги) е съставено от Н. Бозвели и Ем. Васкидович.

Изказаните възражения по отделни наблюдения на Ил. Конев или от принципен характер не насържават общото положително отношение към неговия труд. „Българското възрождане и Просвещението“ респектира с мащабността на поставената цел, с широтата на привлечените факти, с концептуалността на изложението. Вероятно когато в следващите две книги бъдат привлечени още литературни творби и явления, някои от иденте на автора ще се избистрят, ще се уточни цялостната му представа за епохата на Просвещението у нас. Първата книга от труда е ценна както с множеството съоставки с малко познати творби на балканските литератури и концепциите на чужди изследвачи, така и с иденте на автора, които вероятно ще спомогнат за придвижването на някои кардинални въпроси от развитието на българската литература, чието решаване е напълно.

Николай Аретов

ДИСЦИПЛИНАТА НА НАУЧНОТО ВЪОБРАЖЕНИЕ („Звук и смисъл“)

Наблюдения над фондационата организация на художествената проза“ от Радосвет Коларов. С., БАН, 1983

Убеден съм, че думите „дисциплина“ и „въображение“ наистина изразяват основното в научния стил на Радосвет Коларов. Продуктивният синтез на безкомпромисна научна критичност и оригинално интерпретиране, на строга проверка на хипотезите и блестящи хрумвания бяха присъщи и на предишните му изследвания, публикувани в сборници или литературоведския периодичен печат; този солиден, творчески научен подход се е реализирал напълно и в новата му книга „Звук и смисъл. Наблюдения над